

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

БОЙЧЕНКО НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК: 1:378.015.31:17(043.3)

**ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ
СУЧАСНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ:
ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ**

09.00.10 – філософія освіти; 09.00.07 – етика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

КИЇВ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор
Пролєсв Сергій Вікторович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН
України, провідний науковий співробітник
відділу філософії культури, етики та естетики.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Скотна Надія Володимирівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
ректор;

доктор філософських наук, професор
Бойко Анжела Іванівна,
Черкаський державний технологічний
університет, професор кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Рогожа Марія Михайлівна,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
професор кафедри етики, естетики та
культурології.

Захист відбудеться 26 лютого 2016 р. о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти НАПН України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9.

Автореферат розісланий 26 січня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Гриценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дослідження ціннісно-етичного виміру функціонування сучасного університету є, передусім, дослідженням можливостей пізнання такого виміру, тобто значною мірою завданням аксіологічним. Саме на стику філософії освіти і етики виникає та царина, яка дозволяє розкрити специфіку ціннісного функціонування університету – це царина філософсько-аксіологічної епістемології.

Аксіологія не просто розглядає знання як самодостатнє, у всьому розмаїтті його функціональних зв'язків, але також повинна дати відповідь на питання, яким чином цей світ знання виявляється доступним людині. Це, на перший погляд, гносеологічне питання, втім може бути вирішене цілком у аксіологічному дусі: а саме через виявлення людського виміру самого знання. Таким виміром є, передусім, ціннісний вимір і чи не найбільш переконливо і багатогранно можна його простежити саме на прикладі функціонування освітніх знань. Оскільки мова повинна йти не про окремі цінності і їх епізодичне виявлення, а про усю систему цінностей та її цілісне вивчення, слід говорити про аксіологічні засади освітньої епістемології, посилаючись на спеціальне застосування загальної науки про цінності – аксіології.

Процеси соціальної модернізації стимулювали посилення та урізноманітнення рефлексії під час здійснення соціальної самоідентифікації. Все більшої суспільної значущості така рефлексія набуває у сфері здобуття вищої освіти – адже сучасне суспільство все більшою мірою набуває характеристик суспільства знань. Тому головна увага даного дисертаційного дослідження має бути сконцентрована на дослідженні основних академічних спільнот – професуру, студентство та адміністрацію університетів. Провідною серед них для визначення академічних цінностей є, безумовно, професура. Однак, коли переходимо до аналізу цінностей університетських, з'ясовується, що вони, з одного боку, не настільки універсальні, як цінності академічні, з іншого – вони значно більш конкретні і визначені інституційними та іншими соціальними контекстами функціонування університетів.

Водночас університетські цінності у їхньому внутрішньому розмаїтті та системній цілісності до цього часу не були предметом спеціального філософського дослідження – ані у світовій, ані у вітчизняній науці. Наше дослідження буде присвячене реалізації проекту осмислення засад узгодження університетських цінностей на етичній основі – а саме виявленню сутності етичних цінностей сучасної університетської освіти та функціональної значущості цих цінностей для усієї системи університетських цінностей.

Стан наукової розробки проблеми. Базові цінності, які лежать в основі системи освіти, різною мірою досліджувалися вітчизняними та зарубіжними філософами. До таких цінностей слід віднести щонайменше чотири групи цінностей: суспільні цінності, освітні цінності, групові цінності, особистісні цінності.

Суспільні цінності характеризують загальний соціокультурний рівень розвитку певного суспільства і включають в себе, по-перше, сукупність

суспільних традицій, по-друге, цілісність наявних соціальних зв'язків та структури соціальних інститутів, а по-третє – суспільний ідеал. Значною мірою такі цінності було проаналізовано у працях вітчизняних філософів: передусім це праці В. Андрущенка, І. Бойченка, Л. Губерського, М. Култаєвої, М. Михальченка, В. Пазенка, З. Самчука, І. Степаненко. На основі всебічного історичного аналізу вітчизняного суспільства, а також різнорівневих його порівнянь з суспільствами європейським та світовим досягнуто бачення як значної кількості спільних для України та Європи (близькість культурно-антропологічних характеристик), України та світу (спільні глобальні проблеми) цінностей та інтересів, так і відмінних (особливість пострадянського статусу України), а підчас і несумісних (ексклюзивність геополітичного становища України) цінностей.

Освітні цінності складаються з цінностей, зумовлених значенням системи освіти у суспільстві, та внутрішніх цінностей цієї системи. Перша група цінностей має функціональну та символічну складову. Освіта виконує в суспільстві функцію ретрансляції знань та деякі супутні (ті, що входять у соціалізаційний комплекс, захисну щодо суспільної ідентичності тощо). Крім того, кожна система освіти являє собою унікальну символічну систему, яка являє собою органічне зрощення великої кількості культурних кодів, властивих даному суспільству. Якщо перша група освітніх цінностей значною мірою може бути раціоналізована і її узгодження із європейськими та світовими функціональними системами є «технічним» питанням, то друга група освітніх цінностей завжди жорстко опирається спробам зрощення і навіть порівнянь освітніх систем різних країн. Особливо чітко розбіжності у цих двох групах простежуються під час здійснення освітньої політики, як це показують дослідження вітчизняних філософів В. Андрущенка, К. Корсака, В. Кременя, В. Кущерця, В. Огнев'юка та істориків В. Литвина, В. Савельєва.

В Україні все чіткіше виявляються інтереси і цінності окремих груп, які здійснюють свій вплив на освітній процес. Якщо фахово-галузеві групи сформувалися віддавна і їх цінності доволі суттєво захищені наявністю усталеної практики галузевих закладів освіти, то з отриманням Україною незалежності і поступовою, але неухильною демократизацією суспільного життя все більше заявляють про свої особливі інтереси етнічні групи (вимоги освіти мовами меншин), гендерні групи (перші досвіди особливого навчання для жінок), вікові групи (подолання верхнього вікового цензу для навчання) тощо. Світовий та європейський досвід показує, що захист демократичних цінностей в країні в цілому неможливий без реалізації особливих цінностей і інтересів окремих соціальних груп (політика мультикультуралізму та підтримання культурного розмаїття). Ці проблеми лише починають досліджуватись вітчизняними науковцями і тут слід відзначити праці І. Предборської, С. Пролєєва.

Нарешті, значимими для функціонування системи освіти є також особистісні цінності. Мова йде не лише про творення особистістю власних цінностей, які можуть слугувати взірцем для наслідування іншими членами суспільства (фігура вчителя є класичним прикладом цього – чи згадуємо Сократа і Сковороду, чи Антона Макаренка і Василя Сухомлинського). В умовах

високодиференційованого суспільства, до того ж оснащеного досконалими техніками масової, міжгрупової та міжіндивідуальної комунікації зростає роль кожної особистості як актуального чи потенційного носія унікальних знань. В цьому контексті важко переоцінити надзвичайно важливі для вітчизняної педагогіки ідеї і принципи особистісно-орієнтованого навчання, які теоретично обґрунтовані і системно запроваджуються в Україні на зміну радянській системі тоталітарної педагогіки, зокрема напрацьовані під керівництвом В. Кременя.

Лише з'ясувавши базові цінності трансформації системи освіти, які входять у названі вище види спільнот, можна отримати чіткі орієнтири не лише для реалізації Державної програми в цілому по країні, але й для повсякденної діяльності кожного педагога на своїй ділянці спільної роботи усього вітчизняного педагогічного загалу.

Нарешті, безпосередньо цінності університетської освіти під різними кутами зору аналізували такі світові класики, як М. Гайдегер, Г. Гегель, В. Гумбольдт, Е. Дюркгайм, І. Кант, Я. Пелікан, Дж. Сьорл, П. Фрейре, К. Ясперс та інші, а також такі вітчизняні дослідники, як Т. Добко, М. Култаєва, С. Курбатов, М. Мінаков, І. Предборська, С. Пролєєв, Н. Радіонова, З. Самчук, І. Степаненко, О. Уваркіна та інші.

Дослідження власне етичних цінностей є класичним завданням сучасної етики з того часу, як у філософії традиційну проблематику блага значною мірою замістила проблематика цінностей (передусім під впливом праць Р. Лотце, В. Дільтея, В. Віндельбанда, Дж. Д'юї та М. Шелера). У етиці тему цінностей розробляли Н. Гартман, М. Лоський, Дж. Мур, О. Кульчицький, А. Макінтайр, Ч. Тейлор та інші світові класики.

Також наявні спеціальні нормативні документи, які регламентують етичне трактування освітніх цінностей, серед яких одним із основних є Бухарестська декларація етичних цінностей та принципів вищої освіти у Європі. Етичні аспекти сучасної університетської освіти дотично були проаналізовані у працях Г. Барана, М. Богачевської-Хомяк, М. Култаєвої, А. Науменка, О. Пронкевича, В. Ромакіна та деяких інших.

Водночас, етичні цінності сучасної університетської освіти предметом спеціальної філософської рефлексії у вітчизняній науці до цього часу не були, що і зумовило наукову доцільність даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась у межах виконання наукової теми в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України: «Феномен університету в контексті суспільства знань» (НДР 0112U002214). Тема дисертації затверджена Вченою радою Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (протокол № 1/5 від 20 січня 2014 року).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є виявлення сутності, особливостей прояву та функціональних впливів етичних цінностей сучасної університетської освіти. Постановка мети зумовлює необхідність розв'язання наступних дослідницьких завдань:

– на основі філософсько-освітнього та етичного аналізу з'ясувати сутнісні риси етичних цінностей сучасної університетської освіти;

- визначити основні характеристики університетської освіти, які сприяють визначенню основних етичних цінностей цієї освіти;
- визначити ціннісний статус моральних норм науки і освіти з точки зору моралі та з точки зору освіти;
- дослідити співвіднесення фактичного та контрфактичного у функціонуванні етичних цінностей сучасної університетської освіти як основи відповідних моральних практик;
- виявити статус контрфактичних цінностей у вертикалі «універсальне-особливе-індивідуальне»;
- дослідити системно-інституційні впливи етичних цінностей університетської освіти на її загальне функціонування;
- визначити ціннісний статус освітньої комунікації для тих, хто отримує освіту;
- виявити потенціал використання у філософії освіти теорій соціальної ідентичності;
- з'ясувати освітньо-ціннісну значущість дослідження основних етапів розвитку моральної свідомості Л. Кольберга;
- розвинути напрями подальшого застосування інституційного підходу до аналізу сучасного університету;
- проаналізувати етичний кодекс викладача вищої школи та розвинути його окремі положення;
- розвинути положення щодо морального обов'язку вченого піклуватися щодо розвитку наукових знань його послідовниками;
- дослідити наявні у вітчизняній науці уявлення про цінності адміністративного апарату університету;
- з'ясувати міру узгодженості етичного кодексу науковця та етичного кодексу викладача вищої школи;
- уточнити з ціннісно-етичних позицій існуючі підходи до визначення місії викладача сучасного університету як інтелектуала.

Об'єкт дослідження – сучасна університетська освіта.

Предмет дослідження – ціннісно-етичний вимір сучасної університетської освіти.

Методи дослідження. Філософсько-методологічну спрямованість дослідження визначає концепція пріоритетності аксіологічних функцій філософії освіти. Серед таких функцій провідну виконують етичні цінності як феномен водночас етичний та соціально-філософський. Таким чином, було використано як базовий методологічний підхід, який поєднує методологічний арсенал соціальної філософії та етики, підпорядковуючи його потребам методології філософії освіти. Зокрема, було здійснено наголос на методологічному використанні ідей прикладної етики. Підпорядковану роль відіграло звернення до окремих філософських концепцій як засобу реалізації завдань реалізації такого підходу: аксіологічні концепції, різні концептуальні втілення комунікативної філософії, концепції соціальної ідентичності тощо. Також для аналізу сучасного університету було застосовано елементи інституційного підходу, структурно-функціонального методу та теорії соціальних систем. Це дозволило розкрити

специфіку і взаємозв'язок різних проявів аксіологічного та функціонального підходів до осмислення сутності освітньої комунікації. Крім того, авторка зверталася принагідно до використання методології та окремих прийомів філософської герменевтики для осягнення філософсько-освітньої значущості застосування окремих етичних положень класичних та сучасних філософських концепцій.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації здійснено концептуальний синтез методологічних засобів філософії освіти, соціальної філософії та етики, що сприяє подальшому розвитку соціокультурної парадигми дослідження ролі цінностей у вищій освіті. На засадах поєднання аксіології, комунікативної філософії, інституційного підходу та теорії практик розроблено багаторівневу системно-теоретичну концепцію ролі етичних цінностей у здійсненні сучасної університетської освіти. Одержані результати конкретизуються у наступних положеннях:

Уперше:

- виявлено, що етичні цінності сучасної університетської освіти специфічним чином виражають сутнісний стосунок між соціальними запитами на спеціалізовані наукові знання та тими освітніми засобами, які надає вища освіта для трансляції і розвитку таких знань, з одного боку, та взаємодією між різними носіями та творцями таких знань, з іншого. Завдяки визначенню належної з точки зору спільного морального блага та особистої гідності поведінки, на підставі етичних цінностей учасники освітньої комунікації узгоджують між собою та поєднують цінності самореалізації особистості, цінності університетських спільнот, інституційні цінності сучасного університету та ціннісні параметри системи вищої освіти;

- з'ясовано, що характеристиками університетської освіти, які сприяють визначенню основних етичних цінностей цієї освіти, є: стійкість основних університетських спільнот; плюралістичність моральних практик цих спільнот; контрфактична значущість певних версій академічних цінностей для усіх таких спільнот; системно-інституційний характер забезпечення узгодження розмаїття смислів університетської освіти у єдиний символічний простір вищої освіти; комунікативний характер надання університетським цінностям нормативного характеру – передусім завдяки створення етичних кодексів; особливості взаємозв'язку толерантності та вимогливості у освітній міжособистісній взаємодії;

- обґрунтовано, що моральні норми науки і освіти, які є нормами прямої дії і мають функціональне значення у їхній автентичній царині – системі моралі, за межами цієї системи мають швидше регулятивне значення – тобто формують певний морально-етичний ідеал. Такий ідеал має вищу ціннісну значущість і постає як сукупність академічних цінностей, яким у життєвому світі (моральних практиках) освіти і науки явно або неявно підпорядковуються усі інші як похідні і залежні від них;

- доведено, що у моральних практиках університетських спільнот етичні цінності виступають як фактичне втілення контрфактичних вимог, які висувуються як щодо цілей, так і щодо засобів здійснення університетської освіти.

Дослідження етичних цінностей конкретних університетських спільнот постає визначальною передумовою застосування прикладної етики у дослідженнях сучасного університету;

– виявлено, що контрфактичність цінностей послідовно позбувається як універсалістських, так і індивідуалістичних характеристик. Універсальність академічних цінностей набуває свої особливі інтерпретації у контрфактичних цінностях конкретних спільнот. Індивідуалізація фактичних цінностей можлива лише у рамках, заданих цінностями контрфактичними. Це не означає, що не можливі фактичні цінності, які не виходили би за ці рамки, але це однозначно означає, що такі цінності або ще не стали університетськими, або вже такими не є, або навряд чи коли набудуть такий статус;

– досліджено системно-інституційні впливи етичних цінностей університетської освіти на її загальне функціонування – від обґрунтування етичного кодексу поведінки викладача вищої освіти і до надання суспільно-політичної та культурно-символічної значущості академічним цінностям;

– обґрунтовано, що освітня комунікація є однією з вищих цінностей для всіх тих, хто отримує освіту, оскільки навіть самостійна освіта та самовиховання дають академічний ефект лише якщо вони включені у рамки освітньої комунікації, яка має з самого початку задати основні виховні та освітні цілі та засоби їхнього досягнення (на перших, настановних лекціях), супроводжувати самоосвіту та самовиховання (за рахунок індивідуальних консультацій з куратором чи науковим керівником впродовж усього процесу навчання) і завершувати такі самоосвіту та самовиховання (за допомогою поточного і підсумкового контролю знань, заліків, іспитів, тестування та інших форм перевірки рівня академічних досягнень).

Набуло подальшого розвитку:

– положення щодо потенціалу використання у філософії освіти теорій соціальної ідентичності – передусім, для дослідження ціннісних характеристик особистостей та соціальних спільнот. Виявлено можливість застосування ідеї нарративної ідентичності П. Рікера та ідею Ч. Тейлора щодо відповідальності за обрані блага як підставу для здобуття гідності до аналізу етичних цінностей університетських спільнот;

– положення щодо освітньо-ціннісної значущості дослідження основних етапів розвитку моральної свідомості Л. Кольберга. Зокрема, виявлено необхідність переосмислення на основі комунікативної філософії перспектив застосування теорії визначення рівнів моральної свідомості на підставі виявлення основних етапів історичного розвитку такої свідомості – доконвенційного, конвенційного та постконвенційного. Саме вивчення етичних цінностей університетської освіти уможливорює розгляд створених на основі типологізації цих етапів моделей не як несумісних, але як відносно незалежних моральних практик різних суспільних спільнот – на прикладі спільнот університетських;

– положення щодо застосування інституційного підходу до аналізу сучасного університету. Захист етичних цінностей університетської освіти варто розглядати не як альтернативу, але навпаки – як передумову забезпечення функціональних потреб сучасного університету. Комерційні, політичні, релігійні

та інші зовнішні щодо системи освіти функції університет має виконувати не всупереч етичним вимогам забезпечення освітнього процесу, а завдяки більш досконалому та варіативному втіленню цих вимог;

- окремі положення етичного кодексу викладача вищої школи. Зокрема, акцентовано увагу на таких положеннях: щодо освітньої та суспільної цінності професії викладача, щодо значущості взірців етичної поведінки у сфері освіти, щодо ключової ролі викладача як носія академічної етики, щодо професури як джерела суджень про моральний та етичний авторитет поведінки викладача вищої школи та основного носія цінностей етичного кодексу викладача університету;

- положення щодо морального обов'язку вченого піклуватися про розвиток наукових знань його послідовниками як корельований з цінністю академічної чесності: для вченого не менш важливим за його особисту відповідальність щодо точності наукового дослідження є створення можливості його продовження, тобто боротися варто не стільки за особисте досягнення ідеального результату, скільки за залучення до його досягнення якомога більшої кількості професійних науковців та інших членів суспільства.

Уточнено:

- зміст поняття цінностей адміністративного апарату університету як не лише цінностей державного службовця (як це інтерпретується найчастіше), але також частково і як цінностей менеджера приватної компанії та частково – представника вільної професії;

- зміст поняття етичного кодексу науковця як такий, що не може бути відокремлений від змісту етичного кодексу викладача вищої школи. Етика викладання в університетах запозичує окремі етичні принципи (такі як академічна чесність) у науковій етиці, однак також здійснює сутнісний зворотний вплив на останню – зокрема завдяки значному розвитку принципу академічної мобільності у сучасних університетах;

- зміст поняття місії викладача сучасного університету як інтелектуала. Етична позиція викладача університету не може замикатися рамками вищої освіти – переконливість його фахової аргументації та загальна успішність виконання ним своєї педагогічної функції залежать від уміння визначати ціннісні зв'язки між етичними цінностями університетської освіти та етичними цінностями інших сфер суспільного життя – політики, господарства, права, мистецтва тощо. При цьому етичним орієнтиром для встановлення таких транскордонних етичних зв'язків має бути етична концепція автономії сучасного університету, яка визначає не лише відносну незалежність останнього від зовнішніх впливів, але й підстави такої незалежності – у впливі сучасного університету на формування ціннісних характеристик поза університетських соціальних спільнот завдяки активній участі у кадровому формуванні їхніх еліт.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження та запропоновані положення є важливими для подальшої філософської рефлексії представленої проблеми і розвитку сучасної вищої освіти та сфери етики. Висновки роботи можуть методологічно сприяти прирощенню знання щодо ціннісних чинників розвитку освіти і самої вищої освіти як ціннісно-етичного чинника розвитку соціальних спільнот. Результати роботи дозволяють

розширити теоретичні уявлення в галузі суміжних із філософією освіти наук, а також можуть бути запропоновані студентам і викладачам вітчизняних університетів для розробки навчальних програм нормативного та спеціального характеру. Результати дисертації можна застосувати також в діяльності менеджерів освітніх і громадських установ, у практиці міжособистісних відносин.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження авторки, в якому висвітлені власні ідеї і розробки авторки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Основні концептуальні ідеї, положення та висновки, які опубліковано у вітчизняних та зарубіжних виданнях, належать безпосередньо авторці. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувачки. У публікації [2] авторці належить частина дослідження (0,5 д.а), присвячена проблемам релігійності та десекуляризації.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України. Головні ідеї, положення та практичні рекомендації викладені у тезах і доповідях автора на більш ніж 20 міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових конференціях і семінарах, серед яких: Міжнародні наукові конференції «Дні науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка» (м. Київ, 2007–2014 рр.); Всеукраїнські наукові конференції «Філософські читання пам'яті Івана Васильовича Бойченка» (м. Київ, 2009–2012 рр.); Міжнародні наукові конференції «Освіта і доля нації» (м. Харків, 2012 р., 2014 р.); Всеукраїнські наукові конференції «Дні науки філософського факультету Львівського національного університету ім. І. Франка» (м. Львів, 2012 р., 2013 р.); Всеукраїнські наукові конференції «Філософія як культурна політика сучасності» (м. Острог, 2013 р., 2014 р.); Міжнародні наукові конференції в Російській Федерації (м. Пенза, м. Курськ, м. Магнітогорськ – 2014 р.); Звітні конференції Інституту вищої освіти НАПН України (м. Київ, 2013–2015 рр.); Міжнародна науково-практична конференція «Перші академічні читання пам'яті Г. І. Волинка «Філософія. Освіта. Наука» (м. Київ, 2015 р.) та ін.

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладено у 46 наукових працях, серед яких: індивідуальна монографія, розділи у двох колективних монографіях, 26 статей, у тому числі 20 у вітчизняних наукових фахових виданнях, 6 – у закордонних періодичних виданнях, 17 – статей у інших наукових виданнях та матеріалів наукових конференцій.

Кандидатська дисертація на тему «Категорія буття у релігійній філософії пізнього західноєвропейського Середньовіччя» була захищена у 2005 році. Її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації обумовлена специфікою предмету, поставленою метою та основними завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація містить вступ, п'ять розділів основної частини, поділених на підрозділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 431 сторінку,

основна частина дисертації – 387 сторінок, список використаних джерел – 44 сторінки (451 джерело).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкривається ступінь її розробки, характеризуються мета і завдання дослідження, його методологічна основа, формулюється новизна, практична значимість роботи.

У **першому розділі** – **«Методологічні засади філософського дослідження етичних цінностей університетської освіти»** – здійснено концептуальний огляд основних можливих підходів до дослідження цінностей учасників освітнього процесу у вищій школі. При цьому акцент здійснено на можливостях сполучення застосування різних підходів на засадах аналізу взаємодії основних носіїв таких цінностей, прикладом чого слугує узгодження ціннісних позицій різних університетських спільнот.

У **підрозділі 1.1** – **«Аксіологічні та когнітивні виміри дослідження вищої освіти»** – здійснено обґрунтування положення, що когнітивні виміри дослідження вищої освіти не можуть дати адекватного виразу сутності університетської освіти без урахування аксіологічних вимірів такої освіти.

Педагогіка постає водночас як система знань та система цінностей: якщо на інституційному рівні, а тим більше на рівні суспільства та його ідентифікації ці дві системи постають перед проблемою їх узгодження, то для особистості знання і цінності злиті воедино – передусім завдяки освіті. Розщеплення знань і цінностей можливе швидше аналітично, якщо ж знання та цінності знаходять своїх захисників у різних соціальних групах, то це є свідченням соціальних патологій, які можуть спричинити як радикальні соціальні зміни, так і крах суспільства як цілісності. З цієї точки зору, програмування навчання полягає передусім у поєднанні, злитті воедино певних знань та цінностей, а у такому разі можливість функціонально еквівалентних заміन окремих елементів системи освіти можлива лише за умови структурних трансформацій всієї системи освіти. Для збереження ж цілісності освіти як системи не може бути альтернативи внутрішньому самовизначенню як системи освітніх цінностей, так і внутрішньому самовизначенню освітніх знань, причому як освітні знання, так і освітні цінності народжуються одночасно – коли наукові знання і суспільні цінності зливаються воедино, створюючи нове навантажене освітніми цінностями освітнє знання.

У **підрозділі 1.2** – **«Філософія освіти як аксіологія»** – проаналізовано наявні і перспективні здобутки, а також рамки предметного поля дослідження цінностей засобами філософії освіти. Виявлено релевантність окремих типів аксіології з основними теоретичними та практичними засадами філософії освіти.

Варто вирізняти такі основні напрями розвитку аксіології: суб'єктивістський, трансценденталістський, процедуралістський та комунітаристський. Суб'єктивістський охоплює широкий спектр ціннісних суджень – від настроїв, примх і випадкових суджень через світоглядні переконання і аж до власних рефлексивно визначених моральних принципів. У трансценденталістському напрямі цінності постають як дещо самодостатнє, як те,

що конститує змісти нашої свідомості, у тому числі й її суб'єктивні характеристики. Обидва тяжіють до етики без діалогу, етики лінійних суджень, теорії пошуку єдино правильних етичних рішень. Такий монолізм є вкрай шкідливим у етиці освітнього процесу, але він суперечить і природі освіти загалом. Для філософії освіти це означає необхідність теоретичної та практичної переорієнтації на парадигму філософії комунікації. При цьому прагматично ангажовані сюжети філософії освіти неминуче аксіологічного осмислення. У процедуралізмі сфера освітньої комунікації може стати простором вільного, незацікавленого дискурсу, до того ж орієнтованого на проблему істини як цінності. Саме така цінність, на відміну від вигоди чи влади, здатна об'єднати людей у сталі спільноти, для яких сильнішим є більш раціональний аргумент. Для представників процедуралістського напрямку в аксіології залишається нездоланною вихідна спокуса повернутися до конструктивізму, тоді як цінності не можна сконструювати ні на чий розсуд – їхня природа принципово інтерсуб'єктивна. Для комунітаризму не суб'єкт, не абсолют, не трансценденція і не процедура є джерелом цінностей, але спільнота. З іншого боку, без участі свідомих і відповідальних суб'єктів, без прагнення досконалості, без дотримання правил цінності не досягнули би тієї величі і всемогутності, яку спостерігаємо у сучасному світі. Будь-які цінності мають численні тлумачення та інтерпретації, попри свою позірну змістову універсальність. Таке розмаїття інтерпретацій відсилає до спільнот як специфічних життєвих світів, які продукують первинні цінності. Вища освіта робить особливо наочною залежність адекватного витлумачення універсальних цінностей у спільнотах від осмисленості проходження шляху від цінностей спільнот до універсальних цінностей.

У підрозділі 1.3 – «Комунікативна філософія як методологічна основа дослідження етичної проблематики вищої школи» – розглянуто основні версії сучасної філософії комунікації під кутом зору можливого їхнього методологічного використання для розв'язання завдань філософії освіти.

Послідовно проаналізовано переваги і обмеженість таких основних підходів до комунікативної філософії: основні ідеї реалізації свободи особистості у комунікативній філософії Юргена Габермаса; рамкові умови забезпечення успішності комунікації у теорії соціальних систем Нікласа Лумана та теорію мовленнєвих актів Джона Остіна та Джона Сьорла у її застосуванні до питань освіти. Це надало підстави для висновку про використання окремих положень усіх трьох підходів до проблем комунікації для виявлення значущості освітніх цінностей для успішної реалізації освітньої комунікації. На зміну парадигмі розвитку педагогічної діяльності має прийти парадигма підтримання освітньої комунікації. Самі лише педагогічні настанови і технології безсилі – без наявності власного бажання навчатися у студентів не допоможуть ніякі контрольні чи інші адміністративні примусові заходи щодо організації навчального процесу – якими би досконалыми вони не були. Тому організація освітньої комунікації має бути дуже чутливою щодо запитів головного реципієнта освітніх послуг – студента. Інша справа, що такі запити також мають бути введені у рамки цінностей освіти. Для освітньої комунікації принципово важливою є здатність системи освіти відтворювати у освітньому режимі будь-який навчальний матеріал – за умови прийняття базового

сміслового коду освіти. Цей код пов'язаний з академічністю/неакадемічністю знання. Знання може транслюватися не лише за допомогою системи освіти, але лише система освіти надає йому особливої впорядкованості і значущості. Для осмислення системної функції освітніх цінностей, слід подивитися на них під кутом зору усієї системи освіти як особливої комунікативної системи.

У підрозділі 1.4 – «Інституційний підхід як методологія етичної концептуалізації функціонування університету: межі і можливості» – проаналізовано сучасний інституціоналізм як методологію під кутом зору його потенційної евристичної значущості для аналізу етичної проблематики.

Якщо функціонування університету в режимі простого самовідтворення спирається на сталі і загально визнані етичні цінності, то за умови зміни моделі університету стикаємося з ситуацією ціннісних колізій, які неможливо розглядати, не беручи до уваги теорії інституційних змін. Адже саме етичні цінності не лише сприяють переосмисленню нових інституційних реалій і відновленню тимчасово (але неминуче) втраченої ціннісної інтеграції університету, але й нерідко (а останнім часом все частіше) самі виступають провідником таких інституційних змін. Це зумовлює необхідність для етики та філософії освіти звернутися до осмислення значущості інституційного підходу до етичної концептуалізації функціонування університету. Ті теоретичні напрацювання, які були досягнуті Апелем, Габермасом та іншими прихильниками трансцендентальної прагматики при спробах обґрунтувати універсальні цінності, слід переосмислити і частково використати при розгляді процедурних проблем теорії організацій. Для досягнення цієї мети найбільш доречно звернутися до інституційного підходу: з одного боку, саме у рамках цього підходу напрацьовані практичні моделі процедури локальних соціальних змін, з іншого боку, саме інституційний підхід дозволяє розуміти цінності не з суб'єктивістського боку, але під кутом зору колективів.

У підрозділі 1.5 – «Моральні практики і методологія їхнього теоретичного осмислення засобами прикладної етики як складової сучасної практичної філософії» – виявлено значущість звернення до аналізу моральних практик для розв'язання завдань філософії освіти, а також проаналізовано під цим кутом зору основні наявні підходи до дослідження соціальних практик.

Лише за умови усвідомлення фактичного розмаїття дійсних ціннісних структур університетських спільнот можна осягнути роль універсалістських етичних цінностей університету як регулятивного ідеалу, який надає можливість розмаїття інституційних та організаційних завдань співвідносити з системними завданнями вищої освіти, а відповідно – і з цінностями вищої освіти, які носять якщо не абсолютно універсальний, то в усякому разі в рамках тієї або іншої міжнародної, національної або регіональної систем вищої освіти універсалізуючий характер. Нові типи діяльності виникають внаслідок внутрішньої детермінації кожної з соціальних систем, соціальних інститутів, соціальних структур тощо, але для того, щоби вони набули характеру комунікативної норми, вони мають перетворитися на моральну практику більшою чи меншою мірою, більш чи менш явно. Моральні практики все більшою мірою набувають комунікативних ознак – це вже не класичні моральні аскези та

індивідуальні самоудосконалення, – але все більшою мірою соціальні практики набувають морально-етичного виміру як складову формування своєї ідентичності тими комунікативними спільнотами, які утворюються довкола таких практик. У дослідженні моральних практик взаємно доповнюють один іншого такі теоретичні підходи: конструктивізм апелює до можливостей дослідника опанувати ситуацію самостійно, комунікативна філософія – до процедури дискурсу, а герменевтика покладається на «голос» самого досліджуваного феномену, точніше – на ті «голоси», які він викликає. Теоретичним полем, у якому можливо використовувати переваги кожного з трьох згаданих підходів до аналізу соціальних практик – конструктивізму, комунікативної філософії та філософської герменевтики – є сфера дослідження моральних практик. Саме тут неадекватність інтерпретацій, які допускає абсолютизація будь-якого зі згаданих підходів, стає відразу відчутною. За великим рахунком, це справа прикладних етик.

У другому розділі – **«Етична проблематика у дискурсі цінностей університетської освіти»** – здійснено філософське переосмислення ціннісної проблематики у функціонуванні сучасного університету під кутом зору етики.

У підрозділі 2.1 – **«Ціннісне самовизначення особистості і академічних спільнот»** – проаналізовано значущість теорій самоідентичності для визначення ціннісних позицій представників соціальних спільнот загалом і зокрема – на прикладі спільнот академічних.

Важливою структурною складовою ціннісної самоідентифікації особистості постає соціальна ідентичність, яку особистість конструює сама, хоча й використовує для цього той «будівельний матеріал», який надає їй суспільство. Цінності не народжуються в глибині душі людини і на самоті її розмислів – вони є плодом спільного соціального досвіду, який складається з численних соціальних комунікацій, які утворюють єдиний плин соціально-комунікативного досвіду особистості. Екзистенційна сутність спільноти, яка лежить в основі її прагнення до ідентичності, знаходить свої розмаїті уречевлені вираження, однак ці вираження не є довільними флуктуаціями цієї екзистенційності. Остання нехай і не жорстко, однак і не настільки варіативно представлена кількома ціннісними втіленнями, які можуть як історично змінювати одне інше, так і співіснувати у вигляді конкуруючих ціннісних моделей цієї екзистенційної ідентичності. Розуміння соціальної ідентичності під кутом зору ціннісного самовизначення потребує дослідження двох обмежуючих начал такого самовизначення – екзистенційно-трансцендентного та організаційно-структурного. Без такого дослідження цінності спільноти можуть бути невинувато ототожені як з незмінною екзистенційною сутністю певної спільноти, так і з історично випадковими і надто мінливими організаційно-структурними її втіленнями. Для ціннісної самоідентифікації особистості це означає необхідність співвіднесення базових цінностей, які визначають мотивацію її поведінки, з конкретними соціальними спільнотами, які постають як втілення спільного соціального досвіду, до якого апелюють ці цінності. Якщо штатне функціонування університету спирається на сталі і загально визнані етичні цінності, то за умови зміни моделі університету стикаємося з ситуацією ціннісних колізій, які неможливо розглядати, не беручи до уваги теорії інституційних змін. Етичні

цінності не лише сприяють переосмисленню нових інституційних реалій і відновленню тимчасово втраченої ціннісної інтеграції університету, але й нерідко самі виступають провідником таких інституційних змін. Це зумовлює необхідність для філософії освіти звернутися до осмислення значущості інституційного підходу до етичної концептуалізації функціонування університету.

У підрозділі 2.2 – «Історичні етапи розвитку моралі та становлення ціннісних засад освіти» – переосмислено концепцію історичного становлення моральної свідомості Л. Кольберга під кутом зору ціннісних засад освіти.

Усе багатство і конкретика морального досвіду особистості редукуються Л. Кольбергом до когнітивного розвитку, а усе багатство міжособистісних взаємин – до уявлень про такі взаємини у свідомості особистості. Необхідні вивчення і опанування нової парадигми філософії – парадигми соціальної комунікації – як такої, що приходить на зміну парадигмі соціальної дії (парадигмі суб'єкта як суб'єкта дії). Етичний аспект міжособистісних взаємин у освітньому процесі варто досліджувати, спираючись на сучасні теорії комунікації, зокрема на теорію комунікації Нікласа Лумана та його осмислення освітньої ситуації як ситуації накопичення досвіду, у тому числі і передусім – досвіду морального. Ролі учня і вчителя не є жорстко закріпленими за конкретними особистостями – у ролі вчителя або учня можуть поперемінно виявлятися усі учасники освітньої комунікації: учні, вчителі, представники адміністрації, представники не-освітніх соціальних груп як непостійні учасники освітнього процесу. У цьому полягає головний морально-етичний урок теорії комунікації як парадигми вивчення етичної складової освітнього процесу. Цей урок застосовний також і до теорії Л. Кольберга: різні типи моралі є не взаємовиключними ані як стадії, ані як своєрідні парадигми – вони є швидше конкурентними стратегіями, які також не можуть бути жорстко закріпленими за конкретними особистостями, навпаки – поперемінно їх використовують усі учасники освітньої комунікації.

У підрозділі 2.3 – «Соціальні рівність/нерівність як цінності університетських спільнот» – проаналізовано специфіку заломлення соціально-філософської проблеми соціальної рівності в ціннісно-смысловому полі університетської освіти.

Університетські цінності слід розглядати не як спільні і тотожні для всіх учасників університетського життя, але – як такі, що складаються з кількох груп доволі гетерономних систем цінностей окремих університетських спільнот. Субстантивність етичних цінностей для вчителя, яку фактично утверджує Рансьєр, є важливим і перспективним висновком з його оригінальної концепції. Ця концепція базується на тому, що не може бути жодного алгоритму, жодного універсального рецепту педагогічного успіху – ані знання самі по собі, ані педагогічні методика самі по собі, ані цілеспрямованість і наполегливість вчителя самі по собі не дадуть позитивного педагогічного результату, а тим більше позитивного морально-етичного впливу. Лише заломлюючись через особисту морально-етичну позицію вчителя, набувають педагогічної сили усі вище згадані компоненти освітнього процесу. Однак, така особиста морально-етична позиція вчителя є результатом побудови складної структури взаємин викладача як всередині своєї освітньої групи (наприклад університетської спільноти

професури), так і тих освітніх та організаційних груп, з якими ця перша група з необхідністю взаємодіє у освітньому процесі. Кожна з таких груп може і повинна виробляти власні взірці етичної поведінки, які впливають на формування спільного етичного простору освітнього закладу. Лише у взаємодії з професурою студентство та адміністрація, як і деякі інші університетські спільноти створюють той освітній простір, у якому формується також і етичний вимір, який у сталих закладах з часом утворює також етичний простір університетської освіти.

У **підрозділі 2.4 – «Ціннісні аспекти визначення якості вищої освіти»** – наголошено, що питання якості освіти є передусім питанням щодо основних цінностей освіти, які виступають критерієм визначення такої якості.

Філософія освіти відіграє важливу роль у формуванні цінностей демократичного суспільства, основою якого є людина як особистість; тут існує змога не тільки розкрити її (людини) потенціал, але від неї вимагається усвідомлення власної ролі і значення в життєдіяльності суспільства, а також діяльність відповідно до власних переконань і цінностей. Моніторинг освіти безумовно необхідний для адекватного управління в сфері освіти: щоб формувати освітню політику, потрібно знати провідні тенденції, розуміти, що відбувається у сфері вхідних ресурсів, процесів та конкретних результатів навчання. Ніякі формальні критерії якості освіти не можуть убезпечити від такого зловживання освітніми технологіями. Протиставити цьому можна лише етичне ставлення до інших людей, тобто змістовну налаштованість чинити добро і допомагати людям. Лише змістові і передусім етичні характеристики особистості, яка отримує освіту, дають можливість оцінити якість її освіти – особливо у сфері вищої освіти, де за технічною досконалістю оволодіння знаннями, навичками та вміннями легко приховати зверхнє ставлення до тих, хто таку досконалість наразі ще не виявляє.

У **підрозділі 2.5 – «Етична значущість використання головних принципів філософії освіти в процесі післядипломної педагогічної освіти»** – виявлено зростаючу значущість післядипломної освіти, і передусім, педагогічної, для визначення цінностей сучасної вищої освіти – зокрема, під етичним кутом зору.

Аналіз післядипломної педагогічної освіти дає можливість виявити основні принципи філософії освіти, які мають також несумнівне етичне значення: це – принципи забезпечення системної самоорганізації освіти, ціннісної самодостатності освіти, функціональної еквівалентності в забезпеченні освітою, критичності у отриманні освіти, комунікативної відкритості у освітньому процесі. Сучасний освітній процес вже виходить за рамки простої трансляції певного об'єму знань як це було раніше, інформаційне суспільство потребує нових форм взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, нового стилю керівництва навчальними закладами, нових технологій для підвищення якості освіти. Все це повинно створити передумови для розвитку здібностей окремої особистості, сприяти формуванню готовності і здатності до самоосвіти та навчання протягом всього життя, перетворити сучасне суспільство не просто на суспільство знань, а на суспільство освіти.

У третьому розділі – «Соціально-етичні засади освітньої комунікації» – здійснено розгляд найбільш дискусивних питань сучасної соціальної етики у їхній релевантності до функціонування сучасного університету.

У підрозділі 3.1 – «Сучасний університет та трансформації суспільної моралі» – проаналізовано основні характеристики суспільної моралі в їхньому стосунку до цінностей університетської освіти.

Мораль, яка виконує для соціальних груп як структуруючу функцію, так і функцію символічної системи, у суспільстві модернізаційному ці функції реалізує інакше, ніж у суспільстві традиційному. У традиційному мораль передусім інтегрує суспільство і за рахунок цього є однією з основних складових єдиної символічної системи цього суспільства. У суспільстві модернізаційному мораль диференціюється – по соціальним системам, соціальним інститутам, соціальним групам, стає очевидно релятивною і сприяє соціальній диференціації. Втім, функція символічної системи тут зберігає своє значення не лише для окремих соціальних груп, але і для суспільства в цілому. Якщо організаційно не завжди легко узгодити різні версії моралі – корпоративної, фахової, вікової тощо, то на рівні символічних систем всі різновиди моралі залишаються порівнюваними і дають підстави якщо не спільної узгодженої діяльності представників різних соціальних груп, то в усякому разі – для порозуміння між ними і вироблення певного мінімального набору правил взаємної терпимості і спільного співіснування. Особливо важливими з цієї точки зору постають ті різновиди моралі, які виробляються представниками соціальних груп, які за своєю специфікою мають високий рівень рефлексії щодо власної діяльності загалом, і зокрема – щодо моральних засад такої діяльності. До таких соціальних груп слід віднести професійних політиків, правників і професуру. Саме професура має найбільше підстав ефективно теоретично осмислювати мораль як символічну систему – як окремих соціальних груп, так і суспільства в цілому. З одного боку, саме професура фахово системно розвиває рефлексивне мислення, з іншого – знаходиться на певній соціальній дистанції від усіх інших соціальних груп. Певний теоретичний відрив від реалій множини соціальних практик професура долає шляхом налагодження зворотного зв'язку з представниками інших соціальних груп.

У підрозділі 3.2 – «На перетині ціннісних систем університетських спільнот» – з'ясовано, що університетські спільноти утворюються довкола значно ширшого кола цінностей, аніж академічні, а відповідно, в функціонування університетів залежить не лише від захисту ними академічних цінностей.

Зворотний зв'язок між професурою та представниками інших університетських і навіть не-університетських спільнот, може здійснюватися як незалежно від академічного процесу, так і в ньому самому. У першому випадку йдеться, по-перше, про обов'язкове включення професури у повсякденність побутових ситуацій поза університетом – через сім'ю, сусідство, крос-культурні комунікації поза роботою, а по-друге, про можливе додаткове залучення професури до публічного життя через політичну, господарську, культурну тощо діяльність як додаткову до академічної. Видається більш важливим другий випадок – коли професура виявляється втягнутою у обговорення і часткове

теоретичне розв'язання суспільних проблем безпосередньо в аудиторіях – під час спілкування зі студентами. Саме студенти як вихідці і представники різних соціальних груп і шарів суспільства приносять так би мовити «із собою» увесь той пакет цінностей, який властивий їхнім особливим соціальним групам і спільнотам. Подоланню упередженостей і некритичного мислення загалом може сприяти вироблення широкого консенсусу щодо моральних норм та етичних цінностей. У сучасній академічній освіті поступово стають етичними нормами ідеї свободи та демократії, людської гідності, академічної відповідальності за результати своїх досліджень тощо. Таким чином, зв'язок освіти і моралі має не тільки субстанціональний, але й функціональний вимір. За допомогою освіти моральні норми та етичні цінності можуть проявлятися як на рівні поведінки окремих індивідів, так і рівні окремих комунікативних спільнот, а також на метарівні моральної саморефлексії соціуму. Ефективність моральних норм та етичних цінностей у академічній освіті сучасного суспільства залежить не тільки від наявного стану моральної свідомості останнього, а й від здатності академічної спільноти готувати нові покоління до діяльної участі у творенні моральних норм в усіх сферах суспільного життя та усіх різновидах соціальних практик.

У підрозділі 3.3 – «Цінності та смислові коди і часовий вимір освітньої комунікації» – поглиблено досягнуте у теорії соціальних систем Н. Лумана та часових пластів Р. Козеллека розуміння плюральності соціальної реальності як зумовлене реалізацією різних соціальних проєктів різними соціальними спільнотами – на прикладі спільнот університетських.

В науці прагнуть сягнути вічних і незмінних у своїй необхідності істин, тоді як у навчанні важливий сам процес опанування і відкриття знань – його прелюдія, динаміка, ритміка, наростання або ослаблення значення певних смислів, введення нових тем і поступове згасання інших, контрапунктові проходження інших тем через увесь процес, кульмінація головної теми і завершальні акорди, які поступово переростають у нову тему. Ніклас Луман розуміє навчання у стилі філософії символічного інтеракціонізму – як накопичення досвіду протягом усього часу життя особистості, причому не лише у системі освіти, але значно ширше, якщо не максимально широко, тобто взагалі в результаті будь-якої соціальної комунікації, тобто базованої на особистісній взаємодії. Тому навчання пов'язане тут водночас з інформаційною, тобто змістовою стороною питання, соціальною, тобто ціннісно-організаційною стороною та часовим виміром, який виражає незворотність та селективність навчання. Цілком прийнятною є аналогія між отриманням освіти і історичною рефлексією – під час навчання людина ніби реконструює історію набуття людством певних наукових знань, відкидаючи певні хибні шляхи пізнання, тим самим здійснюючи селекцію знання наукового від ненаукового, а точніше – врешті-решт знання академічного від знання неакадемічного. У процесі навчання відбувається, таким чином, постійна реконструкція системи академічних знань. Слід говорити про множинність життєвих світів університетських спільнот як про ціннісну основу прийняття поточних рішень – як ціннісного характеру, так і системного. Для кожного з таких життєвих світів ціннісне судження щодо того чи іншого освітнього завдання, або ж формально-раціональне судження щодо того чи іншого системного завдання будуть однозначними і не викликать

сумнівів. При вирішенні питання, яке потребує участі представників різних університетських спільнот, різних життєвих світів, слід апелювати до смислових та ціннісних регулятивів, які не настільки загальні, як коди соціальних систем, і водночас визнаються усіма учасниками комунікації – тобто у нашому випадку, усіма учасниками освітньої комунікації в університетському просторі. До таких регулятивів мають входити те, що Луман називає генералізованими засобами комунікації, тобто ті засоби комунікації, які поступово набувають загального фактичного визнання. Це можуть бути і повинні бути передусім нормативні акти та положення, згідно яких функціонує університет – національний закон про вищу освіту (або його аналог), положення про університет, його статут, а також численні внутрішні регламентуючі документи різного рівня – від загальних для всієї системи вищої освіти до загально університетських та факультетських.

У підрозділі 3.4 – «Осмислення автономії університету в ціннісно-етичному вимірі» – розвинуто напрацювання попередніх дослідників щодо етичної сторони університетської автономії.

При здійсненні реформ системи вищої освіти в Україні має враховуватися те, що автономія університетів у державах сталої демократії дозволяє університету в якості складової соціального середовища, що забезпечує безперервний процес соціалізації особистості, здатної до відповідальності й конструктивної самореалізації, зосередитися на суто навчальних та науково-дослідних завданнях. Морально-етичні цінності університету як цінності академічні мають долати «партійність», розбіжності групових інтересів всередині університету. На нашу думку, саме це і може слугувати для усього суспільства прикладом академічної об'єктивності і чесності. Звернення до етосу нам видається найбільш доречним, оскільки йдеться про невідчужувану моральність, тобто ті академічні цінності, які не просто декларуються чи теоретично конструюються, але розчинені у самій практиці академічного життя. Однак, варто наголосити, що етос – це характеристика комунікативної спільноти, а індивід може виробити етос лише у комунікації в такій спільноті. Саме освітня комунікація породжує етос академічних цінностей. Мірою віддалення від практики такої комунікації – чи то завершення навчання, чи то підміну освітньої комунікації корупційними практиками, чи то віддаленості від освіти внаслідок її недооцінки – такий етос неминуче втрачатиме свою силу, а отже і академічні цінності втрачатимуть регулятивний характер щодо соціальної поведінки.

У підрозділі 3.5 – «Толерантність як етична чеснота сучасної університетської освіти» – уточнено попередні уявлення про роль толерантності у побудові ціннісної структури сучасної університетської освіти.

Толерантна культура передбачає лояльне, терпиме, не вороже ставлення до вибору інших осіб. Саме тому слідування в професійній діяльності та в побуті толерантним моральним установкам може сприяти створенню комфортних умов існування для людини, може нейтралізувати агресивні та конфліктні стосунки всередині трудового колективу. Варто також зазначити, що толерантність є ознакою впевненості людини в надійності своїх професійних і моральних позицій. Толерантність є однією з базових аксіом сучасної освіти, альфою і омегою як академічних цінностей, етичного кодексу викладача вищої школи, так і всієї

етики сучасного університету. Водночас, толерантність у освіті і завдяки освіті є притомною толерантністю, вона не є всепрощенням або фаталістичним прийняттям усього, що відбувається. Толерантність передбачає передусім взаємність – не можна бути толерантним до проявів свідомої нетолерантності, а тим більше – наруги над толерантністю. Необхідні для набуття толерантності знання, вміння, компетентності та навички неможливо набути шляхом бездумного розучування короткого списку рецептів відповіді на виклики – вони потребують тонкої і невпинної рефлексії, невпинних вправ у використанні власного інтелекту, досвіду та творчої здатності уяви. Саме цьому і вчить в першу чергу сучасна університетська освіта – в усякому разі у цьому полягає одне з основних її етичних завдань.

У четвертому розділі – **«Фактичність і контрфактичність ціннісних позицій основних університетських спільнот»** – розглянуто основні університетські спільноти під кутом зору виявлення характерних для них цінностей – передусім етичних.

У *підрозділі 4.1 – «Контрфактичність цілей університетської освіти»* – розвинуто положення про контр фактичний характер регулятивів поведінки на прикладі аналізу соціальної комунікації в університетській освіті.

Тема контрфактичності має надзвичайно важливе значення для етики, однак, попри цю обставину, знайшла своє більше опрацювання у філології, аніж у філософії – а саме, як дослідження давноминулого часу для позначення умовного (нереального) модусу дії. Ірреальність моральних норм відносна – вони ірреальні лише тією мірою, якою не можуть бути втілені без спеціального зусилля – саме таке зусилля надає їм реальності і сили навіть більшої, аніж мають «реалістичні», позитивістські норми. При цьому часовий аспект відходить на задній план, а на перший виступає протиставлення традиціоналізму і модерного прагнення змінити, удосконалити світ, себе, оточуючих. Слід дистанціюватися від контекстів, але не прагнути досягати абсолютно формальної, беззмістовної позиції. Займаючи певну контрфактичну позицію, ми обираємо певний змістовий контекст нашої поведінки – чуттєвий, емоційний, ціле раціональний, ціннісний тощо – і надаємо йому безумовного значення по відношенню до усіх інших можливих контекстів – в рамках дотримання певної стратегії нашої поведінки. Крім академічних цінностей варто розглядати за моделлю контрфактичності також і інші цінності університетської освіти. Причому самі академічні цінності слід позбавити значної частини їхньої ідеалізації – це цінності, які набувають в реальній освіті саме регулятивний, а не абсолютний характер. Якщо розглядати академічні цінності як певний абсолютний і самодостатній ідеал, то можна виявити деякі їхні характеристики як певної символічної і у цьому сенсі також ціннісної системи. Якщо ж звернутися до академічних цінностей в структурі ціннісних орієнтацій окремих університетських спільнот – вони набувають варіативності. Тобто, якась частина академічних цінностей по-різному витлумачується професурою та студентством, адміністрацією та іншими університетськими спільнотами. Причому ця варіативність має характер, який виглядає девіантним лише за умови прийняття якоїсь версії академічних цінностей за абсолютну норму. Якщо ж кожную версію академічних цінностей

розглядати як самодостатню у своїй контрфактичності ціннісну підсистему, тоді отримуємо плюралістичну картину академічних цінностей, у якій різні версії їхньої інтерпретації частково доповнюють одна одну, але також можуть частково суперечити одна іншій. Причому контрфактичні академічні цінності можуть доповнюватися іншими контрфактичними університетськими цінностями, наприклад, інституційними.

У *підрозділі 4.2 – «Цінності університетського професорського складу»* – здійснено розгляд цінностей професури більш адресно, ніж це зазначено у академічних цінностях.

Цінностями професури є не лише про переконаність у істинності певного типу знань і не лише про особливий тип наставництва, але також критичне мислення. Саме критичне мислення є тим стрижнем, який надає визначеності академічним цінностям, тим пробним каменем, який не дає патріотизму переродитися у шовінізм та нацизм, тією чеснотою, яку розвивають в університетах краще, аніж у будь-якій іншій соціальній організації, у сфері вищої освіти краще, ніж у будь-якій іншій сфері суспільного життя. Опанувати своє критичне мислення професор має, виходячи із вищої необхідності захистити кращі інтереси студента як особистості і студентства як майбутніх поколінь. Вищою цінністю для професури є піднесення його учнів.

У *підрозділі 4.3 – «Цінності науковця і академічні цінності»* – здійснено аналіз особливої місії науки у вищій освіті і особливої місії вищої освіти щодо науки.

Необхідно вирізняти щонайменше три аспекти процесу наукового пошуку та організації знань: когнітивно-символічний (де знання, поєднані у систему наукових знань, постають як особлива самодостатня символічна система, організована на принципах когнітивної досконалості), ціннісний (де знання постають як особлива цінність, яка займає своє місце у ціннісній ієрархії науковців, та дещо відмінне місце у ціннісній ієрархії інших соціальних спільнот та суспільства як цілого), інституційний (наукові знання як втілення наукової раціональності як особливого типу соціальної інституційної раціональності). У кожному з цих аспектів існує можливість розробляти дещо відмінні етичні позиції щодо наукової діяльності. Університет пропонує якнайкращі умови для реалізації усіх трьох аспектів наукового пошуку, адже університет створює стійке академічне середовище, з іншого ж боку – сам університет є одним із основних споживачів наукових здобутків.

У *підрозділі 4.4 – «Цінності студентської спільноти»* – виявлено як колізії дослідження цінностей цієї особливої академічної спільноти, так і колізії утворення таких цінностей.

Комунікативна методологія як базова передбачає включення комунікації як у предмет дослідження цінностей студентства, так і у саму процедуру такого дослідження. З'ясування цінностей студентства не може бути процесом відстороненого від комунікації із самими студентами абстрактного конструювання їхнього ціннісного світу, який у такому разі більше присутній у свідомості таких «конструкторів», аніж у самих студентів: ціннісний образ студентства тоді буде суттєво розходитись із цінностями самих студентів. Під час

освітньої комунікації частково долаються ті соціальні напруження, які властиві між студентами як представниками різних соціальних груп (майнових, професійних, регіональних, релігійних, політичних тощо) – саме завдяки формуванню під впливом академічних цінностей власних цінностей цих конкретних академічних студентських спільнот.

У підрозділі 4.5 – «Цінності адміністративного апарату університету» – проаналізовано особливості формування цінностей адміністрації університету, які зазнають впливів цінностей державного службовця та цінностей представників вільних професій.

Нерозуміння, а тим більше неприйняття академічних цінностей, і особливо етичних цінностей університетського життя є нездоланною перешкодою для успішного функціонування на будь-якій адміністративній посаді в університеті, і навпаки – розуміння, прийняття, захист і сприяння творчому утвердженню цих цінностей є не лише етичною чеснотою представника адміністративного апарату університету будь-якого рівня, але й підставою його загальної професійної компетентності та успішності. На загальносоціальному рівні держслужбовець свої вчинки має співвідносити з цінністю суспільного порядку під кутом зору досягнення соціальної справедливості, а працівник адміністрації університету – з цінністю порядку функціонування закладу з метою якнайкращого трактування знань як блага. Жоден адміністративний заклад не створюється заради порядку самого по собі – інакше він може перетворитися на варіант поліцейської держави у мініатюрі. Як перевершення порядком мети соціальної справедливості руйнує поліцейську державу зсередини, так іще швидше надмірна заорганізованість і атмосфера тотального контролю руйнує творчу освітньо-наукову лабораторію університету. Як надмірна ригористичність, так і надмірний лібералізм на інституційному рівні в кінцевому рахунку призводять до утворення різного роду негнучких і неефективних з точки зору дотримання виконавської дисципліни організацій, нестійких соціальних осередків і пасивності виконавців як у державі, так і в університеті. Етичні чесноти представників вільних професій критично залежні від міри організаційної можливості втілення ідеалів свободи і незалежності у судженнях та ґрунтованих на них вчинках. На відміну від етики державного службовця, яка критично залежить від дотримання посадової субординації, етика вільних професій орієнтує на персональну відповідальність. До певної міри ці дві етики можуть неконфліктно співіснувати, але у цьому випадку завжди одна з них має виступати як базова, така що задає рамкові умови можливого застосування іншої. Варто вирізняти також два рівні застосування етики у практичній діяльності представників адміністрації університету: рівень управлінської діяльності всередині університету та рівень розв'язання управлінських проблем, пов'язаних із взаємодією університету з його суспільним довкіллям – політичним, економічним, правовим тощо.

У підрозділі 4.6 – «Цінності персоналу і специфіка університету як корпорації» – здійснено розгляд специфічного заломлення типових цінностей персоналу організації в реаліях університетського життя.

Коли мова йде про корпоративні цінності університету, таким чином, не можна говорити, що такими спільними цінностями є академічні цінності. Спільна

корпоративна культура чи спільні корпоративні цінності є лише певним тонким покривалом, яке у найбільш загальних рисах і доволі абстрактно позначає спільну значущість організації для всіх її членів, тоді як під цим покривалом містяться цінності різних конкретних спільнот, які входять у цю організацію, а кожна з таких спільнот має свої цінності, як і можуть бути проінтерпретовані як варіації спільних корпоративних цінностей, але більш правильно буде їх оцінити як ті кореневі корпоративні цінності, які у своїй множинності та розмаїтті не формально узагальнюються у єдину корпоративну культуру організації, а утворюють її складну цілісність.

У **підрозділі 4.7 – «Аксіологічні засади управління якістю вищої освіти»** – надано загальну ціннісну і функціональну характеристику управлінню якістю вищої освіти.

Оцінювати освіту можна з різних позицій, однак дійсно системною і дійсно сутнісною така оцінка буде, лише якщо спиратися на розгляд системи освіти як самоцінного соціального феномена і процесу, який впливає на всі інші феномени і процеси у суспільстві. В усіх інших випадках освіта виявлятиметься частиною інших соціальних систем, які вона функціонально обслуговує, тобто цікава для них лише у якійсь одній певній якості, а не як така. Вища освіта не повинна чекати демократичних впливів з боку суспільства і політики, а повинна сама генерувати демократичні цінності, «постачати» суспільству випускників, які вже опанували основні навички демократичного стилю життя.

У **п'ятому розділі – «Етика викладача вищої школи: тенденції і перспективи розбудови»** – розглянуто основні тенденції становлення професійної етики викладача університету – від етичної регламентації окремих напрямів його діяльності до перспективи створення базового етичного кодексу.

У **підрозділі 5.1 – «Етична специфіка професій у сфері суспільних комунікацій»** – виявлено ціннісні, і зокрема, морально-етичні особливості професійної діяльності представників сфери суспільних комунікацій.

Оскільки емпіричні дослідження мають випереджати побудову таких етичних ієрархій на початку дослідження етичних цінностей професії викладача вищої школи варто зосередити увагу на горизонтальному рівні розподілення етичних норм – тобто не звужувати увагу лише на «чисто» етичних правилах поведінки, зобов'язаннях і нормативних документах, але звертати увагу на етичні аспекти наукової, економічної, політичної, релігійної тощо поведінки викладача вищої школи, а вже потім визначатися, яку цінність це матиме при побудові відповідного спеціалізованого етичного кодексу та інших, менш значущих нормативах його поведінки. Академічні цінності займають центральне місце у етиці викладача вищої школи, однак вони мають бути доповнені специфічними морально-етичними цінностями, пов'язаними з можливістю відтворення науково-дослідної спільноти засобами і зусиллями учасників різних університетських спільнот. Справа у тому, що по-перше, академічні цінності можна утверджувати і щодо інших, ненаукових сторін життя університету – політичної, економічної тощо, по-друге, не у морально-етичний спосіб (а у спосіб господарський, державно-примусовий – як от оборонне замовлення тощо), або й взагалі, по-третє, відтворення науково-дослідної спільноти також може спиратися не на

університетські засади (в рамках фінансування державою, економічними корпораціями або церквами науково-дослідних інститутів поза межами університетів).

У *підрозділі 5.2 – «Наукова місія викладача вищої школи»* – здійснено розгляд особливого внеску професури у здійснення наукових досліджень.

На відміну від не-освітніх і зокрема неакадемічних трактувань науки, які збільшують ризики позбавлення останньої властивої їй етичності, сама участь у відтворенні науково-дослідної спільноти надає діяльності усіх учасників освітньої комунікації в університеті, а особливо, діяльності викладача особливого етичного наповнення. Найбільш типовим і поширеним прикладом є опанування технікою і мистецтвом наукових досліджень під час навчання в університеті. Написання курсових та дипломних робіт закладає підмурівок майбутніх дисертаційних наукових досліджень. Всім представникам академічних спільнот необхідно брати всебічну і діяльну участь у розвитку науково-дослідних спільнот в Україні – і передусім в самих університетах, а в самих університетах – передусім шляхом збереження та розвитку, створення та популяризації діяльності наукових шкіл. Одним із наріжних каменів сучасної університетської освіти є етична постановка питання про моральний обов'язок кожного співробітника університету, кожного студента та усіх інших осіб, причетних до функціонування університету усіляко підтримувати діяльність наукових шкіл та сприяти усім науково орієнтованим ініціативам та зусиллям в університетському освітньому просторі.

У *підрозділі 5.3 – «Специфіка етичного осмислення економічних засад діяльності викладача вищої школи»* – проаналізовано переваги і недоліки трактування університету як суб'єкта економічної діяльності.

Сам університет є також не лише освітнім інститутом, але й економічною організацією, яка має зводити свій баланс прибутків і видатків. Такий баланс значною мірою залежить від виконання університетом своєї зовнішньоекономічної функції, однак до нього не редукується. У зв'язку з цим варто звернутися до теми економічних засад функціонування університету під внутрішнім кутом зору. У такому випадку на перший план починають виходити дві можливі стратегії – розуміти університет як «фірму», тобто специфічне виробниче підприємство, або ж розуміти його під етичним кутом зору – як особливого типу корпорацію зі своїми засадничими корпоративними цінностями, серед яких етика і мораль виявляються визначальними. Саме друга стратегія розкриває можливості для осмислення університету як поля утворення нових смислів, тоді як перша суттєво обмежує теоретичні та практичні можливості для цього. Слід виявляти специфічні освітні етичні цінності, які можуть обмежувати одні та стимулювати інші економічні дії за допомогою специфічних освітніх етичних норм. Ці норми будуть у своїй переважній більшості настільки специфічними, що чим краще вони працюватимуть у сфері освіти – тим гірше їх можна застосовувати у інших сферах, таких як політика, право, релігія чи будь-яких інших. Цінності виконують не тільки функцію загальної інституційної орієнтації та особистісної мотивації. Головна їхня функція полягає в унормуванні поведінки. На прикладі аналізу етичних цінностей економічної комунікації у вищій освіті можна стверджувати: цінності у вищій освіті специфічним чином, а

саме як вищий пріоритет, унормовують поведінку усіх учасників освітньої комунікації – етиці надання вищої освіти однозначно підпорядкована, зокрема, економічна раціональність, тобто отримання вигоди від надання і отримання вищої освіти в університеті не просто уможлиблюється, але найефективніше стимулюється специфічними, властивими конкретним університетам та конкретним університетським спільнотам етичними цінностями. Етос економічної поведінки в університетському освітньому просторі виражає спільну зацікавленість різних університетських груп у наданні кращої вищої освіти – водночас цей етос є специфічним для кожної з цих груп, виражаючи її колективні інтереси, традиції та етичні настанови.

У *підрозділі 5.4 – «Етичне осмислення адміністративно-організаційних аспектів педагогічної діяльності»* – переосмислено на ціннісно-етичних засадах роль адміністративно-організаційних умов освітньої діяльності викладача.

Що стосується етичних засад функціонування великої кількості не-освітніх структурних підрозділів університету, то воно значною мірою залежить від усвідомлення їхніми співробітниками значущості академічних цінностей. Оскільки ці люди безпосередньо не беруть участі у навчальному процесі, більшість з них уявляє цінності і потреби студентів у кращому разі, згадуючи власне студентське минуле, а що стосується цінностей і потреб інших академічних спільнот – професури та адміністрації університету – то тут уявлення стають взагалі майже довільними, такими, що базуються на випадкових і суб'єктивних враженнях від спілкування з окремими представниками цих спільнот. Така ситуація є вкрай нездоровою не лише з етичної точки зору, але з цієї точки зору передусім. По-перше, виникають підстави у інших, особливо академічних спільнот університету для формування байдужого або навіть зверхнього ставлення до таких «обслуговуючих» спільнот. По-друге, і це набагато гірше, формуються підстави для виникнення заниженої самооцінки або навіть – ресентименту у представників самих не-освітніх підрозділів університету. Подолати ці негативні морально-етичні ефекти можна лише шляхом проведення спеціальної роботи щодо встановлення взаємних контактів між представниками різних університетських спільнот. По-перше, слід досягати особистого знайомства між тими, хто безпосередньо завдячує одне одному своєю роботою – не лише академічним спільнотам між собою, але передусім – між представниками академічних спільнот університету та представниками неосвітніх структурних підрозділів університету, а також – між представниками самих цих підрозділів, але не всередині самого підрозділу (хоча це теж посилює їхню «цехову» солідарність), а між представниками різних підрозділів. По-друге, слід здійснювати регулярні спільні заходи, присвячені розвитку корпоративної культури університету. По-третє, розвиток корпоративної культури лише виграє від формулювання та просування корпоративних цінностей кожним з університетів. По-четверте, слід визначити не просто відповідальних за проведення необхідних заходів (проректора, заступника декана, голову профспілкової організації тощо), але постійно формувати нові команди по реалізації проектів налагодження взаємодії між різними університетськими спільнотами, а також здійснювати постійну ротацию складу таких постійних

відповідальних. По-п'яте, носіями корпоративних цінностей університету і прикладом для наслідування у цьому мають бути, передусім, академічні спільноти, а крім того – ті, хто займає вищу посаду, щодо тих, хто займає посаду нижчу.

У *підрозділі 5.5 – «Викладач університету як інтелектуал»* – проаналізовано особливості і перспективи ціннісного утвердження публічної позиції викладача університету.

Інтелектуали як спільнота відрізняються в першу чергу освіченістю, вищим положенням у суспільстві, а отже її представники виступають своєрідним авторитетом для інших, здатних лише сприймати ситуацію з особистого кута зору кожного окремого індивіда, в той час як інтелектуали виражають не стільки власні погляди, скільки певні абстрактні конструкції справедливості, які вони конкретизують щодо певних подій. Ідеальна модель поведінки інтелектуала повинна відрізнятися сильним прагненням до участі в політичній та соціальній боротьбі свого часу. Він не може відмежуватися від оспіваного Гегелем «високого шуму світової історії», та в той самий час він повинен зберігати критичний підхід, який унеможлиблює повне ототожнення лише з однією партією. Незалежність, але не байдужість має бути базовим ставленням інтелектуала. Університетський викладач як інтелектуал також чужий політики, але зовсім інакше – він не стоїть осторонь, але формує наступні покоління людей, які самі будуть творити політику. На відміну від більшості відомих з історії (у тому числі французької) інтелектуалів, університетський викладач виступає як цензор не щодо того, що вже накоєно, а щодо того, чого варто уникнути, щоби його ніколи не трапилося. Університетський викладач має стати внутрішнім голосом людини – голосом розуму, який утримує від негідних вчинків, про які людина згодом сама ж пошкодує. А що варто робити, людина вирішить сама – тут університетський викладач може лише подавати власний приклад, але аж ніяк не бути ментором.

У *підрозділі 5.6 – «Значущість релігійних цінностей у етичному просторі сучасного університету»* – здійснено розгляд зміни ролі релігії у розвитку університету та виявлено нереалізований потенціал їхнього впливу на життя сучасного університету.

Спільний етичний простір є тим ціннісно-смісловим полем, яке дає місце для комунікації різним університетським спільнотам – незалежно від рівня їхньої компетенції, соціального чи адміністративного статусу тощо. Колись такий простір явно для всіх базувався на релігійній основі, як на релігійній основі безумовно базувалося усе університетське життя. Часи секуляризації вивели у багатьох країнах не лише теологічні факультети за межі університетських кампусів, але й релігійну проблематику з університетських аудиторій. Втім, останні роки варто оцінювати вже переваги та недоліки властивої добі постмодерну тенденції до десекуляризації сучасного суспільства. Крім власне вищих навчальних закладів (університетів) і духовних навчальних закладів релігійних організацій, визначну роль в процесі секуляризації богословської науки мають відіграти наявні в державі наукові кадри вищої кваліфікації (доктори філософських та інших гуманітарних наук), за родом своїх наукових інтересів (такі, що володіють предметом богослов'я), здібностей і духовних схильностей

здатні створити первинну наукову спільноту, яка забезпечить процес державної атестації майбутніх наукових кадрів спеціальності «богослов'я». У сучасному суспільстві загалом і у житті університету зокрема варто говорити вже не тільки і навіть не стільки про якусь конкретну релігію (хоча в умовах полікультурності сучасного глобального суспільства завжди наявні кілька релігій у кожному із локальних суспільств), скільки про релігійність як характеристику поведінки особистості, її налаштованості рахуватися з релігійними цінностями у своєму повсякденному житті. Саме шанобливе ставлення до університетів, цих сучасних «храмів науки», цілком дає підстави стверджувати виникнення у суспільстві знань стихійного культу науки та вищої освіти. Від такої зміни ставлення, однак, постраждає як академічність вищої освіти, так і сам сучасний університет. Тому не варто ані релігії поглинати університети, ані університетам поглинати релігію. Слід досягати розуміння певних нових морально-етичних цінностей доби десекуляризації, які не може втілити, обмежуючись власними силами, кожна сторона – лише у синергії зусиль, у високій свідомості близькості істини, правди і божественності, у вірі у силу людського розуму та високу місію людини на землі та у всесвіті полягають ті цінності, які водночас є зрозумілими і близькими і для університетів, і для релігії.

У підрозділі 5.7 – «Основні складові етичного кодексу викладача вищої школи» – окреслено перспективи та підстави для формування однієї з вищих форм розвитку етичних цінностей сучасного університету.

Важливою етапною подією у осмисленні академічних цінностей є створення етичних кодексів університетів, що пов'язано із прагненням системно втілювати в життя і ефективно захищати ці цінності, об'єднуючи і сприяючи узгодженню зусиль всіх причетних до справи вищої освіти.

Академічні цінності не є вищим рівнем цінностей університетської освіти, а є лише найбільш важливими теоремами, які найлегше експлікувати та інструменталізувати. У якості ж аксіом слід визнавати інші цінності, які у своїй сукупності і дають підстави для висновків, які врешті-решт втілюються у академічних цінностях. Передусім, це – цінність освіти як джерела спільних смислів, цінність успадкування знань, істина як цінність, цінність рівного доступу до знань усіх рівнів складності і напрямів спеціалізації, цінність спільноти людей, які сповідують попередні цінності, цінність знання як джерела технологій виробництва та деякі інші цінності. Таким чином, академічні цінності не можуть жорстко визначати усі аспекти етичного кодексу викладача вищої школи. Організаційні питання дотримання етичного кодексу викладача вищої школи варто продумати і підготувати на них відповіді до того, як почнеться прийняття самого кодексу як документу. Інакше він ризикує повторити долю деяких інших кодексів, які не отримали не лише юридичної чи хоча би моральної сили, але навіть не стали відомими широкому колу представників відповідної професії. Тобто, починати варто, безумовно, з якнайширшого обговорення етичного кодексу викладача вищої школи – таке обговорення має супроводжувати і всі етапи його прийняття та впровадження в життя. Однак, крім обговорення слід надати такому кодексу певні інституційні та організаційні риси, створивши

ініціативну групу, певні органи, які взяли би на себе функції вирішення спірних життєвих ситуацій у конкретних університетів України.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження зроблено узагальнення результатів роботи щодо виявлення сутності, особливостей прояву та функціональних впливів етичних цінностей сучасної університетської освіти, а також подані рекомендації, які мають теоретичне та практичне значення. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Етичні цінності університетської освіти виступають невід’ємною складовою ціннісних структур, характерних для системи особистості учасників освітньої комунікації, університетських спільнот, університету як соціального інституту та системи вищої освіти. Сучасна університетська освіта характеризується такими ціннісними колізіями, що лише морально-етична позиція виявляється прийнятною для всіх учасників інстанцією примирення і визначення спільних цілей вищої освіти.

2. Те, що певна освітня практика застосовується в різних навчальних обставинах, зовсім не означає, що вона є типовою, чи навіть успішною, певним гарантованим алгоритмом розв’язання освітніх завдань. Одна й та ж освітня практика може бути відповіддю на зовсім різні освітні ситуації, які мають лише деякі однакові складові, до яких і виявляється чутливою така практика. Відповідно, вона може бути більш чи менш успішною в залежності від того, наскільки ці «чутливі» складові є визначальними для тієї чи іншої ситуації. Це стосується як порівняння освітніх етичних норм з не освітніми, так і самих різних етичних норм.

3. Моральні норми системи освіти і моральні норми системи науки не завжди тотожні між собою і їхнє примирення у академічних цінностях можливе лише при апеляції до життєвого світу академічних спільнот.

4. Апріорний принцип вибудовування ієрархії норм професійної етики доречний лише постфактум. Адже професійна етика як прикладна має специфіку бути вищою мірою контекстуальною, а тому спочатку треба зафіксувати наявні в моральних практиках норми, а вже потім намагатися надати їм ієрархічного упорядкування. Апріорно передбачити, які саме «нижчі» норми будуть впливати з «вищих» у рамках професійної етики абсолютно неможливо, тоді як апостеріорно визначити їхнє ранжування як етичних норм не лише можливо, але й вкрай необхідно – як з теоретичної так і з практичної точок зору.

5. Контрфактичність може мати різні напрями та різні рівні модальності – як для різних спільнот всередині університету, так і для різних університетів. Інша справа, що навряд чи можна говорити, на наш погляд, про контрфактичність позиції окремих індивідів, які причетні до функціонування університетів. Зовсім інша справа – фактично визнані цінності. Вони завжди індивідуальні.

6. Інституалізація соціальної освіти загалом і вироблення специфічних освітніх етичних норм зокрема (наприклад етичних норм університетської освіти) реалізується на зустрічних курсах: отримання освітньої значущості

позауніверситетськими цінностями і нормами, з одного боку, і надання широкої соціальної значущості цінностям і нормам конкретних університетських спільнот, з іншого.

7. Студент, який повторює наукове відкриття у навчанні, не є академічно нечесним – його чесність полягає у тому, що він зумів відтворити логіку наукового відкриття самостійно, а не скопіював наукову роботу у своїх товаришів або з Інтернету. Крім суто освітньої мети засвоєння того, що вже є науковою нормою, завжди треба враховувати допоміжну ціль такого пере-відкриття – адже там, де тисячі і мільйони дослідників повторювали шаблонні кроки, хтось може виявити прогалину у знаннях, заповнення якої може привести до справжнього нового наукового відкриття.

8. При виборі етичних цінностей учасниками освітньої комунікації їхня нарративна ідентичність проявляється через феномен самодотримання особистості, не просто як вірності своєму характеру, але як здатність тримати слово, тобто чинити так, щоб інший міг поклатися на цю особистість. Така нарративна ідентичність може розвинути у ідентичність колективну і соціальну завдяки процедурі взаємного визнання, в результаті чого університетська спільнота отримує морально-етичні підстави для позитивної колективної відповідальності.

9. Доконвенційна, конвенційна та постконвенційна мораль постають як прояви різного рівня опанування етичних цінностей – відповідно індивідуалістичного (особисті освітні зобов'язання), контрфактичного (особливі позиції університетських спільнот) та універсалістського (академічні цінності).

10. Академічна свобода університету реалізується найбільш гарантовано у інституційний спосіб і полягає у організаційному забезпеченні пріоритетності освітніх цінностей перед усіма поза-освітніми. Ціннісні конфлікти, які можуть виникати в ході такого забезпечення найбільш гнучко і надійно розв'язують при апеляції до етичних цінностей університетської освіти.

11. Основні етичні цінності сучасного університету мають стати предметом спеціального етичного дискурсу. Такий дискурс може мати характер обговорення певної версії корпоративної етики (якщо розглядати університет як специфічну організацію), як то творення відповідних професійних етичних кодексів (як специфічного етичного інституту), однак ніколи такий дискурс не може бути вичерпаним і завершеним разом із створенням таких кодексів (хоча їхня поява підвищує шанси на вищу якість проведення такого дискурсу).

12. Необхідно надати системне підґрунтя науковим дослідженням, вписавши їх у систему освітньої комунікації, надаючи їм смисл, цінність і забезпечуючи відкритість будь-яких наукових досліджень для подальших удосконалень. У цьому полягає чи не основна «мораль» етики вченого – не менш важливим за особисту відповідальність щодо точності наукового дослідження є створення можливості його продовження, тобто боротися варто не стільки за особисте досягнення ідеального результату, скільки за залучення до його досягнення якомога більшої кількості професійних науковців та інших членів суспільства.

13. На рівні вирішення внутрішніх університетських проблем його адміністрація цілком доречно має керуватися внутрішнім статутом як конституцією університету за аналогією з державою, тут має домінувати

субординаційна етика, у межах якої можливе також принагідне застосування елементів етики вільних професій, коли це не суперечить, а, можливо, і сприяє виконанню статутних завдань. Коли ж мова йде про взаємодію університету з його суспільним довкіллям, адміністрація повинна пам'ятати передусім про спільні інтереси університетської «гільдії», а питання етики субординації відступають на другий план.

14. Перспективи подальшого узгодження етичного кодексу науковця та етичного кодексу викладача вищої школи зумовлена тим, що у світовій практиці значна частина, якщо не більшість наукових досліджень (по окремим галузям науки) здійснюється на базі сучасних університетів. Залучення студентів та аспірантів до наукових досліджень є нормою утворення, функціонування та розвитку сучасних наукових шкіл, які базуються у своїй переважній більшості саме в університетах.

15. І окремі університети як відносно автономні організації, і профільне міністерство не можуть замінити собою свідомість і волю професури як специфічної соціальної спільноти. Професура знаходиться по відношенню до цих організацій як громадянське суспільство – до своїх інститутів: останні сприяють розвитку громадянського суспільства, однак не є причиною його появи, відтворення чи розвитку. Причинний зв'язок має прямо протилежну спрямованість: успішна діяльність професури уможливорює функціонування і взагалі доречність будь-яких організацій щодо забезпечення вищою освітою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Бойченко Н. М. Сучасний університет: ціннісно-етичний вимір. Монографія / Н. М. Бойченко. – К.: ПРОМІНЬ, 2015. – 296 с.

Розділи у колективних монографіях:

2. Бойченко Н. М. Духовність: культурно-історичний феномен / І. В. Бойченко, Н. М. Бойченко // Духовне життя українського суспільства: Теоретико-методологічні та онтологічні проблеми розвитку: Колективна монографія у 3-х кн. // Кн.2. Духовне життя суспільства – чинник прогресу. – К. – Дрогобич: Інформаційно-редакційний відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2009. – С. 262-310. (у співавторстві, авторський внесок становить 0,5 д.а.).

3. Бойченко Н. М. Суспільна значущість академічних цінностей: моральний аспект освітньої комунікації / Н. М. Бойченко // Буття людини в суспільстві: відносини, спілкування, духовність: системний виклад. Монографія / І. В. Бойченко, М. І. Бойченко та інші. – К.: Промінь, 2012. – С. 452-474.

Статті у наукових фахових виданнях:

4. Бойченко Н. М. Релігійність як тип духовності в контексті проекту десекуляризації суспільства / Н. М. Бойченко // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 10–11. – С. 159–163.
5. Бойченко Н. М. Ціннісні аспекти управління якістю освіти / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2007. – Вип. 30. – С. 129–140.
6. Бойченко Н. М. Міжособистісні взаємини викладача та студента як центральна проблема професійної етики вищої школи / Н. М. Бойченко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 79. – К.: Український центр духовної культури, 2009. – С. 234–244.
7. Бойченко Н. М. Толерантність у професійній етиці викладача / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2012. – Вип. 58. – С. 120–131.
8. Бойченко Н. М. Основні передумови формування етичного кодексу викладача вищої школи / Н. М. Бойченко // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. № 28. – Київ: ЦГО НАН України. – 2012. – С. 254–265.
9. Бойченко Н. М. Викладач університету як інтелектуал (філософсько-етичне осмислення) / Н. М. Бойченко // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2012. – Вип. 62. – С. 507–516.
10. Бойченко Н. М. Ціннісно-етичні умови здійснення освітньої комунікації / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2012. – Вип. 60. – С. 176–186.
11. Бойченко Н. М. Етичний кодекс ученого як ядро його професійної етики (коментар до етичного кодексу вченого України) / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2012. – Вип. 61. – С. 66–75.
12. Бойченко Н. М. Етичний дискурс університету в контексті сучасних трансформацій суспільної моралі / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2012. – Вип. 62. – С. 59–70.
13. Бойченко Н. М. Етика особистісної комунікації у освітньому процесі / Н. М. Бойченко // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2012. – № 4 (118), липень-серпень 2012. – С. 121–125.
14. Бойченко Н. М. Осмислення автономії університету в контексті створення етичного кодексу викладача вищої школи / Н. М. Бойченко // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. Випуск 14. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 73–80.
15. Бойченко Н. М. Цінності адміністративного апарату сучасного університету: етика держслужбовця versus етика вільних професій / Н. М. Бойченко // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – № 1, Додаток 1. – 2014. – С. 8–12.
16. Бойченко Н. М. Ціннісна самоідентифікація особистості у світлі теорії значущості / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2015. – Вип. 77. – С. 68–78.

17. Бойченко Н. М. Теоретичні підходи до дослідження моральних практик студентських спільнот / Н. М. Бойченко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2015. – Вип. 78. – С. 72–85.

18. Бойченко Н. М. Специфіка етичного осмислення економічних засад діяльності викладача вищої школи / Н. М. Бойченко // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Філософія». – Х.: ХНПУ, 2015. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 104–120.

19. Бойченко Н. М. Комунікативна філософія як методологічна основа дослідження професійної етики викладача вищої школи (засади рецепції світового та європейського досвіду) / Н. М. Бойченко // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – № 2, Додаток 1. – 2015. – С. 10-14.

Наукові статті у закордонних періодичних виданнях та виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних:

20. Бойченко Н. М. Этический кодекс преподавателя университета и современная эволюция общественной морали / Н. М. Бойченко // Перспективы науки и образования. – № 5. – Воронеж: ООО «Экологическая помощь», 2013. – С. 39–44.

21. Бойченко Н. М. Преодоление атомизации участников образовательного процесса как ценностная предпосылка успешности образовательной коммуникации / Н. М. Бойченко // Коллективизм и индивидуализм: идеи и практика. – Киев-Магнитогорск-Буча: РАНХиГС, 2014. – С. 138–147.

22. Бойченко Н. М. Университетские и академические ценности: универсализм, институционализм, системный подход / Н. М. Бойченко // Гуманитарные и социально-экономические проблемы современности–2014: Сборник-ежегодник научных трудов. – Пенза: ПГУАС, 2014. – С. 39–47.

23. Бойченко Н. М. Значение разработки этического кодекса преподавателя университета в контексте развития академических ценностей в Украине / Н. М. Бойченко // Научный вестник МФ Российской академии народного хозяйства и государственной службы. – Вып. 1. – Магнитогорск: РАНХ и ГС, 2014. – С. 54–61.

24. Бойченко Н. М. Теорії ідентичності як методологічна основа ціннісного самовизначення особистостей та соціальних спільнот / Н. М. Бойченко // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2015. – Вип. 94. – С. 247–252.

25. Бойченко Н. М. Філософія освіти як аксіологія / Н. М. Бойченко // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2015. – Вип. 96. – С. 346–351.

26. Бойченко Н. М. Значение анализа коммуникативных практик для этической оценки образовательных ситуаций / Н. М. Бойченко // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2015. – № 5. – Курск: ООО «Призма», 2015. – С. 113–118.

27. Бойченко Н. М. Аксиологический подход к теориям социальной идентичности: философский потенциал осмысления / Н. М. Бойченко // Научный вестник МФ Российской академии народного хозяйства и государственной службы. – Вып. 2. – Магнитогорск: РАНХ и ГС, 2015. – С. 84–94.

28. Бойченко Н. М. Застосування інституційного підходу до етичної концептуалізації функціонування сучасного університету: межі і можливості / Н. М. Бойченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Вип. 61. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2015. – С. 67–77.

29. Бойченко Н. М. Моральні практики і методологія їхнього теоретичного осмислення засобами прикладної етики / Н. М. Бойченко // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2015. – Вип. 97. – С. 164–169.

Публікації в інших наукових виданнях, матеріали конференцій:

30. Бойченко Н. М. Управління якістю освіти: філософські засади / Н. М. Бойченко // Вища освіта України. – Додаток 3 (т. 3). Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: «Гнозис», 2006. – С. 36–42.

31. Бойченко Н. М. Загальні принципи міжособистісних взаємин викладачів та студентів / Н. М. Бойченко // Дні науки філософського факультету-2010: Міжнародна наукова конференція (18-19 квітня 2007 р.): Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Ч. II. – С. 57–59.

32. Бойченко Н. М. Особливості методологічного використання головних принципів філософії освіти в процесі післядипломної педагогічної освіти / Н. М. Бойченко // Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26-27 березня 2008 року. – Дніпропетровськ: «Інновація», 2008. – С. 128–135.

33. Бойченко Н. М. Консенсус як провідний принцип сучасної філософії освіти / Н. М. Бойченко // Міжнародна наукова конференція Людина. Світ. Суспільство (До 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету-2009: Міжнар. наук. конф. (21–22 квітня 2009 р.): Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – Ч. III. – С. 73–75.

34. Бойченко Н. М. Повсякденність міжособистісних взаємин викладача та студента як практика професійної етики вищої школи / Н. М. Бойченко // Материалы международной научной конференции «Философия повседневности» 17 октября 2009 г. – К.: Центр практической философии, 2009. – С. 17–18.

35. Бойченко Н. М. Толерантність як одна з умов освітнього діалогу / Н. М. Бойченко // Дні науки філософського факультету-2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 р.): Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – Ч. II. – С. 123–124.

36. Бойченко Н. М. Міркування щодо історії поняття «часи»/ Н. М. Бойченко // Час у дзеркалі науки. Время в зеркале науки. Спеціальний випуск збірника наукових праць «Гуманітарні студії». Частина 1. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – С. 32–46.

37. Бойченко Н. М. Етичний кодекс ученого як ядро його професійної етики / Н. М. Бойченко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету–2012», 18-19 квітня 2012 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]– К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – Ч. 5. – С. 92–95.

38. Бойченко Н. М. Етичний дискурс сучасного університету / Н. М. Бойченко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету–2013», 16-17 квітня 2013 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – Ч. 4. – С. 186–189.

39. Бойченко Н. М. Этические ценности в в мотивационной структуре преподавателя современного университета / Н. М. Бойченко // Традиционные ценности в условиях глобализации [Электронный ресурс]: Материалы IX научно-образовательных Знаменских чтений (29 марта-4 апреля 2013 г.). – Курск: Изд-во Курского ун-та, 2013.

40. Бойченко Н. М. Інституційний підхід як методологія етичної концептуалізації функціонування університету / Н. М. Бойченко // Філософія як культурна політика сучасності : тези доповідей II всеукраїнської наукової конференції 17–18 жовтня, 2014 р., м. Острог. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 34–36.

41. Бойченко Н. М. Етичні аспекти університетських цінностей / Н. М. Бойченко // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – К.: ВЦ «Київський університет», 2014. – № 1. – С. 37–43.

42. Бойченко Н. М. Взаємозв'язок етичних норм і освітніх практик згідно Л.Кольбергу / Н. М. Бойченко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету–2014», 15-16-квітня 2014 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]– К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – Ч. 6. – С. 148–150.

43. Бойченко Н. М. Специфіка етичної концептуалізації університету як соціального інституту / Н. М. Бойченко // «Освіта і доля нації. І.Кант та Г.Сковорода: уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах» Матеріали XV міжнар. наук.-практ. конференції. – Х.: ХНПУ, 2014: – С. 54–57.

44. Бойченко Н. М. Діалогове навчання, інституційне навчання, інституційний підхід у освіті дорослих, професійна культура / Н. М. Бойченко // Освіта дорослих. Енциклопедичний словник /За ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка. – К.: Основа, 2014. – С. 101, 177, 335.

45. Бойченко Н. М. Вироблення морально-етичної позиції учасника освітньої комунікації на перетині ціннісних систем різних спільнот / Н. М. Бойченко // НАУКОВИЙ ЧАСОПИС Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія.

Філософія : [зб. наукових праць] / ред. рада : В. П. Андрущенко (голова). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 34 (47). – С. 10–17.

46. Бойченко Н. М. Університет як освітній та науковий інститут та як епіцентр універсальних знань і цінностей / Н. М. Бойченко // Перші академічні читання пам'яті Г. І. Волинка «Філософія. Освіта. Наука». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С. 3–6.

АНОТАЦІЇ

Бойченко Н. М. Етичні цінності сучасної університетської освіти: філософська рефлексія. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти та 09.00.07 – етика. – Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2016.

Етичні цінності сучасної університетської освіти специфічним чином виражають сутнісний стосунок між соціальними запитами на спеціалізовані наукові знання, освітніми засобами вищої освіти та носіями та творцями таких знань. На підставі етичних цінностей учасники освітньої комунікації узгоджують між собою цінності самореалізації особистості, цінності університетських спільнот, інституційні цінності сучасного університету та ціннісні параметри системи вищої освіти. Етичні цінності виступають як фактичне втілення контрфактичних вимог щодо цілей та засобів здійснення університетської освіти. Дослідження етичних цінностей конкретних університетських спільнот є передумовою застосування прикладної етики сучасного університету. Досліджено системно-інституційні впливи етичних цінностей університетської освіти на її загальне функціонування – зокрема, етичний кодекс викладача вищої освіти. Етика викладання в університетах запозичує окремі етичні принципи у науковій етиці, однак також здійснює сутнісний зворотний вплив на останню.

Ключові слова: етичні цінності, моральні норми, сучасна університетська освіта, університет, академічні цінності, контрфактичність, університетські спільноти етичний кодекс викладача вищої школи.

Бойченко Н. М. Этические ценности современного университетского образования: философская рефлексия. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования и 09.00.07 – этика. – Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2016.

Этические ценности современного университетского образования специфическим образом выражают сущностное отношение между социальными запросами на специализированные научные знания и теми образовательными средствами, которые предоставляет высшее образование для трансляции и развития таких знаний, с одной стороны, и взаимодействием между различными

носителями и создателями таких знаний, с другой. Благодаря определению должного с точки зрения общего морального блага и личного достоинства поведения, на основании нравственных ценностей участники образовательной коммуникации согласовывают между собой и сочетают ценности самореализации личности, ценности университетских сообществ, институциональные ценности современного университета и ценностные параметры системы высшего образования.

Выявлено, что характеристиками университетского образования, которые способствуют определению основных этических ценностей этого образования, являются: устойчивость основных университетских сообществ; плюралистичность моральных практик этих сообществ; контрфактическая значимость определенных версий академических ценностей для всех таких сообществ; системно-институциональный характер обеспечения согласования разнообразия смыслов университетского образования в единое символическое пространство высшего образования; коммуникативный характер предоставления университетским ценностям нормативного характера – прежде всего благодаря созданию этических кодексов; особенности взаимосвязи толерантности и требовательности в образовательном межличностном взаимодействии.

Обосновано, что нравственные нормы науки и образования, которые являются нормами прямого действия и имеют функциональное значение в их аутентичной области – системе морали, за пределами этой системы имеют скорее регулятивное значение – то есть формируют определенный морально-этический идеал. Такой идеал имеет высшую ценностную значимость и выступает как совокупность академических ценностей, которым в жизненном мире (моральных практиках) образования и науки явно или неявно подчиняются все остальные ценности как производные и зависимые от них.

В моральных практиках университетских сообществ этические ценности выступают как фактическое воплощение контрфактических требований, предъявляемых как по целям, так и по способам осуществления университетского образования. Исследование этических ценностей конкретных университетских сообществ выступает незаменимой предпосылкой применения прикладной этики в исследованиях современного университета. Исследованы системно-институциональные влияния этических ценностей университетского образования на его общее функционирование – от обоснования этического кодекса поведения преподавателя высшего образования и до придания общественно-политической и культурно-символической значимости академическим ценностям.

Защиту этических ценностей университетского образования следует рассматривать не как альтернативу, но наоборот – как предпосылку обеспечения функциональных потребностей современного университета. Коммерческие, политические, религиозные и другие внешние относительно системы образования функции университет должен выполнять не вопреки этическим требованиям обеспечения образовательного процесса, а благодаря более совершенному и вариативному воплощению этих требований.

Уточнено содержание понятия этического кодекса ученого как таковой, не может быть отделен от содержания этического кодекса преподавателя высшей

школы. Этика преподавания в университетах заимствует отдельные этические принципы (такие как академическая честность) в научной этике, однако также существенным образом оказывает обратное воздействие на последнюю – в частности, благодаря значительному развитию принципа академической мобильности в современных университетах.

Этическая позиция преподавателя университета не может замыкаться рамками высшего образования – убедительность его профессиональной аргументации и общая успешность выполнения им своей педагогической функции зависят от умения определять ценностные связи между этическими ценностями университетского образования и этическими ценностями других сфер общественной жизни – политики, хозяйства, права, искусства и т.д. При этом этическим ориентиром для установления таких трансграничных этических связей должна быть этическая концепция автономии современного университета.

Ключевые слова: этические ценности, моральные нормы, современное университетское образование, университет, академические ценности, контрфактичность, университетские сообщества, этический кодекс преподавателя высшей школы.

Boychenko N. M. The ethical values of modern university education: philosophical reflection. – Manuscript.

Dissertation for Doctor's degree in philosophy by speciality 09.00.10 – philosophy of education and 09.00.07 – ethics. – Institute of higher education of the National academy of pedagogical sciences of Ukraine. – Kyiv, 2016.

Based on the ethical values the participants of educational communication agree among themselves the values of self-identity and values of the university communities, institutional values of modern university and values parameters of higher education system. Ethical values serve as the actual implementation counter-factual requirements for the purposes and means of implementation of university education. Research of the ethical values of specific university communities is a prerequisite for the use of applied ethics of modern university. It is studied systematic-institutional influences of the ethical values of university in its overall operation – particularly ethical code of teacher higher education. Ethics of teaching in universities borrow some ethical principles in research ethics, but also provides essential opposite effect on the latter.

Keywords: ethical values, moral norms, modern university education, university, academic values, counter-factuality, university communities, code of ethics of the education profession.